

Egy prostituált elmondja: „Én kommunista diák voltam”

Vacsora alatt megosztottam a tapasztalataimat Maurice Mayerral. Jót nevetett. Már harmadik éjjel nem aludt a szállodában, és alaposan feltérképezte a budapesti éjszakai életet. Lesújtotta a prostitúció képe, az, ahogy a kétségbeesett nő hajnalra mind részeket, de egy kicsit fel is ajzotta a bárokban talált veszélyérzet. Aznap este magával vitt tapasztalatszerzést.

Magyarországon, mint minden szocialista országban, tilos a prostitúció. De én még sehol nem láttam a budapestinél lehangolóbb, megrázóbb és ügyetlenebb prostitúciót. T. M., egy tizennyolc éves lány egészen belemelegedett, ahogy – már-már mazochizmusnak tűnő kéjjel – elmesélte élete történetét és erotikus kalandjait. Nem ingyen tette. „Miért, mit képzelnék – magyarázta. – Én magukkal itt az időmet fecserlem, jogos, hogy kapjak valamit.” Megmondta az összeget, és a legjobb hagyományt követve előre kérte a pénzt: öt forintot, vagyis ötven dollárcentet.

T. M. bölcsészhallgató volt. Szépen beszélt angolul, franciául és oroszul. Az októberi események előtt ő is tagja volt a kommunista ifjúsági szövetségnek, akárcsak a bátyja, aki most Ausztriába menekült. Az apja ruhagyári munkás és kommunista párttag volt. Mindannyian jól kerestek, de nehéz volt a gazdasági helyzet, és T. M. tizenöt éves korában egyetemi [sic!] diáktársával együtt prostitúcióra adta a fejét. Így könnyen be tudott szerezni a feketepiacon bizonyos dolgokat. Apja október 28-án fegyvert fogott a rezsim ellen, és bevallotta, hogy azért lépett a pártba, mert a Rákosi-kormány alatt kiváltóságokat kaptak a kommunisták. Elesett Budapest ostrománál. A lány egyedül maradt anyjával, senki sem ellenőrizte, tervei sem voltak, így a diákéletet és a mozgalmi munkát végleg felcserélte a kétes budapesti éjszakai életre.

Ez csak egyetlen eset. Találkoztunk még több lánnyal – nem voltak sokan, egyikőjük sem volt több huszonöt évesnél –, aki beszélt angolul, spanyolul vagy franciául. Volt, amelyik munkásként dolgozott, családjával élt, és fizetéskiegészítésként űzte az alkalmi prostitúciót. Éjjel után megtalálni őket az említett füstös kocsmákban, ahol hajnalig szól a mélabús cigányzene. Egy nagyszabású razzia alkalmával – a rendőrség nem tudja féken tartani a megkeseredett, jövőtlen népet – láttunk egy ilyen lánytársaságot.

Attól az estétől lezártnak tekintettem a budapesti tapasztalatszerzést. Négykor mentünk vissza a szállóba. Egy igazi és két áltolmács ült a hallban,

ránk vártak. Maurice Mayer teljes nyugalommal előadta, mit láttunk. Én is hozzátettem ezt-azt. Úgy találtam – érkezésünk óta először –, hogy nem félelem lakozik ebben a három férfiban, hanem szomorúság. Másnap nem jelentek meg a védangyalaink a reggelinél. Soha többé nem jöttek
34 vissza. Visszajött viszont az a tolmács, akinek olyan romantikus megvetés ült a szemében – később a marxizmus elméleti szakemberének nevezte magát –, és mentegetőző beszédet tartott. Arra, hogy miért kísérnek bennünket fegyveres civilek, elfogadható mentséget adott: „Önök bizonyára megértik a helyzetünket – magyarázta. – Budapesten komoly a helyzet. Mi úgy érezzük, hogy kötelességünk megvédeni a vendégeinket.”

Attól a naptól megváltozott a légkör. Megenyhültek a tolmácsok, és mi teljesen szabadon mozoghattunk. Kineveztek egy hivatalos bizottságot – a kommunista pártból két KB-tag is részt vett benne –, amely nyugodt baltoni környezetben tizenegy órán át válaszolt a kérdéseinkre, s megvitatta velünk a helyzet legkényesebb részleteit is. Bemutattak bennünket Kádár Jánosnak, és elvittek meghallgatni a beszédét. Hát ezért álltam én augusztus 20-án Kádár mellett a tribünön.

Újpest fontos mezőgazdasági terület, mely jelentős szerepet játszott az októberi eseményekben. Az első nap a rezsim ellen foglalt állást, de amikor az egykori földbirtokosok saját céljaikra használták fel a 35 mozgalmat, és igyekeztek visszaszerezni az egykori kisajátított földet, Újpest parasztsága Kádár mellé állt, és nem tanúsított ellenállást a szovjet tankokkal szemben. Ezért tette meg Kádár a százharminckét kilométeres, kanyargós utat – ekkora a távolság Újpest és a miniszterelnöki hivatal között –, és ünnepelte itt a szocialista alkotmány évfordulóját, hiszen igyekszik megnyerni a parasztság támogatását, amit nem kap meg a munkásságtól.

Vasárnap virágdíszes hangulat fogad bennünket a faluban, sok a hivatalos propagandát hirdető transzparens, de erős a rendőri jelenlét. Az országúton paraszttal zsúfolt, állami teherautó-konvojok és funkcionáriusok orosz gyártmányú, modern autói mellett haladtunk el. A vidám színű házakkal körülvett, szobor nélküli, aprócska téren gyerekek fagyaltotznak, miközben a falusi zenészek érzelmős keringőket játszanak. Az egyik szűk utca mentén bódékban árulják a sört, a kolbászt, a sonkás szendvicset, s a végében ott a lelátó nélküli futballpálya. Fából ácsoltak egy tribünt, a helyi iskolából hoztak rá székeket, a három mikrofont pedig rákapcsolták az egész falut behálózó hangszórókra. A futballpályára csak különleges engedéllyel lehetett belépni. A lakosság többi része sátrakban hallgatta a beszédeket, ahol ingyen kaptak ételt és üdítőt. Mi a szocialista országok diplomataival együtt a tribünön foglaltunk helyet. A katonazenekar már játszotta a magyar himnuszt, mikor bevonultak a kormány tagjai – rövid ujjú ingben, fújtatva a hőségtől –, élükön egy negyvenkilenc éves, enyhén kopaszodó ember haladt, közönséges, krémszínű szövetöltönyt meg szolid, zöld selyem nyakkendőt viselt, s egy jószágos, házias férfi megnyerő benyomását keltette: Kádár János volt. Az első sorból egy csoport éljenzésben tört ki. A hallgatóság többi része kelleetlenül csatlakozott. Az ünnepség során ez végig így folyt, még a beszéd legdrámaibb perceiben is.

Míg nem találkoztam Kádárral, nem nagyon tudtam, hogy milyen is lehet egy hatalomra kerülő igazi munkás. Egyszerűen döbbenetes ez a természetes szerénység, az, hogy egyáltalán nincs benne semmilyen hivataloskodás, hogy úgy néz ki, mint aki vasárnaponként az állatkertbe jár, és mogyorót dobál az elefántoknak. Amikor rákerült a sor, levetette a zakóját, és odalépett a mikrofonhoz. Közben leesett a jobb mandzsettagombja, tekintetével azt kereste, de méltóságából egy cseppet sem veszített. Aztán könyékig feltúrta az ingujját, ivott egy kis vizet, és követlen, jól szerkesztett,

rövid beszédet mondott, amelyből nekem az tűnt a legőszintébbnek és egyedül igazán fontosnak, amit az első mondat keserű igazsága mondott ki: „Tudom jól, hogy nagyon kevesen kedvelik a kormányomat.”

Az a beszéd, akárcsak az állami küldöttséggel folytatott, kimerítő eszmecsere – őszinte, de tompított értékelést adtak a helyzetről –, továbbá a budapesti emberekkel folytatott sok beszélgetés, a miniszterelnökkel történt rövid, közvetlen találkozás és a magyar valóság lelkiismeretes és elfogulatlan tanulmányozása ahhoz a következtetéshez vezetett, hogy más körülmények közt Magyarország Kádár Jánosban megtalálta volna az emberét. Én intelligensnek, rátermettnek, becsületesnek és kifejezetten humánusnak látom, de most kátyúba került, keze-lába egy kiúttalan politikai helyzethez van kötve, a körülmények pedig irdatlanul nehezek. Olyan méretű problémáról van szó, amivel Kádár nem tud megbirkózni. A nép nem bocsátja meg neki – ezt ő is tudja –, hogy behívta a szovjet csapatokat. De ha nem tette volna meg, ma se Kádár, se a Kommunista Párt, se semmiféle demokráciára emlékeztető erő nem volna hatalmon. Egy kommunista vezetőtől ezt hallottam: „Kádár feláldozta magát. Majd ha megszilárdul a helyzet, félre kell tennünk, hogy megszerezzük a nép bizalmát. Ebben az értelemben és a mi szempontunkból nézve, Kádár – hős.”

Hihetetlen, de igaz: Kádár János most ugyanazt a játékot játssza, mint amit ő maga öt éve oly hevesen kifogásolt a Rákosi-rezsim idején. A körülmények kényszerítették ebbe az ellentmondásos helyzetbe, és most 37 épp emiatt fáj a feje. Amikor 1952-ben az életszínvonal ötven százalékkal meghaladta a háború előtti szintet, az első ötéves terv sikere annyira fellelkesítette az akkori mohó, megszádlult vezetőket, hogy elhatározták, még nagyobb teljesítményre ösztönzik a szocialista gépezetet, és három év alatt teljesítik a második ötéves tervet. Képtelen terheket róttak a parasz-
tokra, csak hogy minél nagyobb legyen az ipari beruházás. Elrendelték a föld kötelező kollektivizálását. Vidéken megbénult a mezőgazdaság, mert az ipar elnyelte a szakképzett munkaerőt. Egyetlen év alatt nyolc százalékkal nőtt Budapest munkásságra, a kormány pedig nem számított ekkora növekedésre, következésképpen nem is tudta megoldani a legégetőbb problémát: a zsúfoltságot és a lakáshiányt. A fogyasztási cikkek gyártásával szemben a nehézipart részesítették előnyben. A munkásság, mely lelkesen fogadta az első ötéves tervet, ekkor szorongatottságában – ruha és cipő nélkül, egy szobában összezsúfolva, és magától a rendszertől kapott politikai öntudattal felvértezve – lázongani kezdett. A kommunista pártban ketten megértették a helyzet súlyosságát, és megkongatták a vészharangot. Egyikük vezető politikus volt: Nagy Imre. A másik alapszervezeti tag, egyszerű munkáscsalád fia, maga is a nehéziparban dolgozott gépszerelő szakmunkásként, egykori ellenálló, autodidakta, doktriner, aki szerette a keresztrejtvényt, baráti multságokon pedig népdalokat énekelt: Kádár János. Mindketten hangot adtak a véleményüknek, miszerint a Rákosi-rendszer örültséget követ el, a rezsim azonban nem bocsátkozott velük vitába, hanem konkrét lépést tett: bebörtönözte őket.

Ezzel bezárult a kör. A marxista gondolkodók ugyanazokat az eszméket hirdették, mint Nagy és Kádár – ugyanaz lett a sorsuk is. A diákságot azzal fenyegették, hogy megfosztják őket a jogaiktól. A tiltakozó munkásokat saját kommunista elvtársaik jelentették fel, kizárták és börtönbe csukták őket. A politikai rendőrség terrorral tartotta fenn a rendet. Külföldön a Szabad Európa Rádió minden égi-földi jót ígérgetett, amit a kétségbeesett magyar nép szó szerint el is hitt... 1956. október 28-án [sic!] ugyanannyi munkás volt börtönben, mint a gyárakban. A lengyelek bátor fordulatán fellelkesülve egy budapesti diákcsoport megemlékezést szervezett Petőfi, a nemzet költője tiszteletére, és megragadva az alkalmat, változásokat sürgettek a marxista tanszéken, az orosz nyelvoktatásban, követelték a szovjet csapatok kivonulását, a Varsói Szerződés felülvizsgálását, a magyar uránbányák visszaszolgáltatását – most

a Szovjetunió műveli őket –, a többpártrendszert, a vörös csillag eltüntetését a zászlókról, a címerből, a középületekről, és a politikai rendőrség megszüntetését. Ekkora 11 óra 25 percet mutatott az óra, illatos, ragyogó őszi délelőtt volt Budapesten.

38 Kivonult a nép az utcára, és fennhangon azt követelte, hogy vonuljanak ki a szovjet csapatok, és a szovjet csapatok kivonultak. Megnyíltak a börtönkapuk, kiszabadultak az elnyomás áldozatai, s velük együtt a köztörvényes bűnözők. Százhatvanezer magyar hagyta el az országot az osztrák határon át. Becsületes emberek, szorongatott munkások, a Szabad Európa Rádió ígéreteitől elkábított kamaszok, és az összes, kivétel nélkül az összes köztörvényes bűnöző.

Erőszakos cselekményre először a politikai rendőrség ellen került sor. A közönséges rendfenntartók és közlekedési rendőrök – átlagos, közönséges magyar emberek, akik a rendőrség alkalmazásában álltak – megnyitották a laktanyáikat, és fegyvert osztottak a tömegnek. A többi fegyvert a katonák adták. Még a szovjet csapatok is, amelyek a nyolcévi megszállás alatt együtt éltek az utca emberével, s értették annak gondját-baját, sok fegyvert osztottak ki, sőt még két tankot is ott hagytak, mielőtt kivonultak. A politikai rendőrséget feloszlatták. Néhány hónappal korábban a politikai rendőrség kisajátította egy bizonyos stílusú és különleges minőségű cipő gyártását. Sárga színű volt. A fellázadt tömeg közt elterjedt a hír, hogy aki sárga cipőt hord, az mind detektív. Elvakult düh fogta el őket: kivégeztek mindenkit, aki sárga cipőt viselt, ezzel a politikai rendőrség negyvenhárom százalékát semmisítették meg.

A tömeg kifosztotta a boltokat, új ruhába bújt, és fényűző lakomát csapott az utcán. Régóta halmozódott már bennük a vágy, s egy egészséges kommunista párt a maga javára tudta volna ezt fordítani. Csakhogy a Kommunista Párt gyakorlatilag nem létezett. A becsületesebbje börtönben ült. A többi megeléggelve a dogmatizmust, a szektásságot, a belső üldözéseket, átállt a felkelőkhöz. Voltak, akik – mint például T. M. apja – meg is mondták, hogy csak megalkuvásból csatlakoztak a párthoz. Egy kis csoport otthon bezárkózott, míg vissza nem értek a szovjet csapatok, aztán velük együtt, vállvetve harcoltak. Ők most Kádár legjobb támaszai. Néhány őszinte, de megtévesztett kommunistának tátva maradt a szája. „A kormány meggyőzött bennünket – mondta nekem egyikük –, hogy velünk a nép, de aztán októberben rájöttünk, hogy ez nem igaz.” Egy jelenleg magas beosztásban lévő kommunista párttag a következő magyarázatot adta arra, hogy miért nem kelt a rezsim védelmére: „Anyám nagyon megijedt, és nem engedett ki az utcára.”

A nép nem a szocializmusra mondott végérvényes nemet, hanem az elnyomó rendszerre. Ezért meglepően jó emlékezetére hallgatva, Nagy Imrének adta a hatalmat. Kormányában ott volt Kádár János is, aki november

1-jén este felejthetetlen beszédet intézett a lázadókhöz, bár ezt ma maga Kádár is szeretné elfelejteni.

Akkor már a reakció tartotta a kezében a mozgalmat – erősebb is volt, érdekeivel jobban azonosult, mint a Kommunisták Pártja, és nagyobb politikai tapasztalattal rendelkezett. Zűrzavar uralkodott Budapesten. 39 Nyitva volt az osztrák határ. A Nagy Imre-rezsim elvesztette uralmát a helyzet felett, ő maga pedig egy meggondolatlan beszédben a Nyugat segítségét kérte hatalmának megtartásához. Két nap alatt tizennégy politikai párt alakult, egyikük már a Horthy-korszakban megszűnt. Egy *boy-scouts*¹ szövetség olyan erősnek tekintette magát, hogy önálló minisztériumot kért. Mindszenty bíboros visszakövelete a kisajátított egyházi földeket, a földbirtokosok pedig fegyverrel készültek visszaszerezni a magukét. Mivel Nagy Imre meg volt győződve arról, hogy már elvesztette a hatalmat, hogy a felkelés a reakció kezébe került, és hogy őt is le fogják váltani a kormány éléről, olyan manőverbe kezdett, amiről eddig a Nyugat nem tudott, de én hivatalos magyar forrásból értesültem róla: összehívta budapesti rezidenciájára politikus barátait, és megalapított egy földalatti kommunista pártot, melynek ellenzéki programját másnap reggeltől kívánták megvalósítani. Kádár János is ott volt a megbeszélésen. Meggondolatlan, elsietett döntést hozott, ami államcsíny volt: eltávolodott Nagy Imrétől, tizenhét taggal megalapította a munkás-paraszt pártot, majd felhívta a szovjet követséget. Kétszer is megismételte a hívást: a nagykövet nem akart a telefonhoz menni, mert náthásan ágyban feküdt.

(Fordította: Scholz László)

* Gabriel García Márquez Utazás Kelet-Európában című kötete a Magvető kiadónál fog megjelenni 2017-ben.

¹ Cserkész (*angol*).